

RECENZE A ZPRÁVY

***Humanitas Latina in Bohemis*, Convegno Internazionale – Mezinárodní konference, Castello di Brandýs nad Labem, 3. giugno 2006, edd. Giorgio Cadorini – Jiří Špička, Albis – Fondazione Cassamarca, Kolín – Treviso 2007, 262 stran, ISBN 978-80-903770-0-4.**

Zpráva o vydání knihy *Humanitas Latina in Bohemis* je výpovědí o vědecko-nakladatelském počínu pro české země ne zcela typickém. Jak je již z titulu knihy patrné, jedná se o svazek příspěvků, které zazněly na mezinárodní konferenci, pořádané v červnu 2006 v Brandýse nad Labem. Název *Humanitas Latina in Bohemis* pak napovídá čtenáři, že se jednotlivé sborníkové články věnují kultuře latinského humanismu v českém prostředí. U takto široce definovaného tématu, u něhož bychom jen násilně hledali přísná časová i tématická vymezení, se sešla skupina vědců, kteří svými dílčími výzkumy danou problematiku konkretizovali a ohraničili. Veliké pozitivum představuje právě mezinárodní složení badatelské obce, v němž je dán prostor povětšinou mladým vědcům z Čech a z Itálie. Toto složení přináší oboustranně mnoho zajímavého pro srovnání i následnou reflexi domácího vědeckého světa – občas příliš uzavřeného „písečku“. Konferenční sborník tedy nabízí pestrost ve výběru zkoumaných problematik, v odlišných přístupech jednotlivých příspěvů a jejich motivaci, která je vede k zařazení jednotlivých kulturně-historických kapitol pod ústřední hlavičku *Humanitas Latina in Bohemis*. Konferenční sborník však nabízí i jazykovou pestrost. Veškeré texty jsou zde otištěné nejprve v italské a následně v české verzi. Tento fakt není třeba přičítat návratu editorů G. Cadoriniho a J. Špičky k barokní fascinaci italštinou. Bilingvní podoba sborníku je třeba přisoudit oné speciální patronaci, kterou nad celou věcí drží italská nadace Fondazione Cassamarca z Trevisa. Tato společnost již několik let ze svého projektu „Umanesimo Latino“ finančně podporuje výzkum (a jeho prezentaci), vztahující se obecně k latinské kultuře a humanismu. Pojem latinské kultury přitom nadace chápe v co nejširší perspektivě jako vše, co vzniklo a bylo přenášeno latinským jazykem a jazyky románskými, co bylo dáno do vínku naší evropské kultuře. Ne náhodou se zájem Fondazione Cassamarca obrací stále častěji do zemí střední a východní Evropy, kde se nadace snaží svou podporou výzkumu právě mladých vědců zvýšit zájem o problematiku humanistické interakce v celoevropském prostoru a kultuře. Ani brandýská konference *Humanitas Latina in Bohemis*, pořádaná v režii Fondazione Cassamarca, ani jí vydaný stejnojmenný sborník tak nevybočuje z řady. Naopak, představuje zajímavý vhled do kulturní výměny mezi tím, co Itálie a její humanistický vzor dal naší zemi, a tím, co naše země daly evropskému kulturnímu prostoru a Itálii.

Představme si nyní přispívající autory a jejich témata, která představují kamínky v humanistické mozaice. Humanistické kategorie ve středověké kultuře zachycuje Anna Pumprová (Brno) v článku o kazatelských tendencích Karla IV. i Petra Mutlová (Brno) v zamyšlení nad ideovou výměnou mezi valdenskými a hu-

sity. K tomuto se následně připojuje i Jan Stejskal (Olomouc) svým příspěvkem o reflexi husitů a jejich církevní kritiky ve středověké Itálii. Jazykovou tematiku představuje Jana Přívratská (Praha) svým zamyšlením nad aktuálností Komenského panglottie – hledání univerzálního způsobu dorozumívání. Jan F. Pavlíček (Olomouc) se pozastavuje nad proměnami, které dožal svět italského aristokrata G. G. Medici při jeho příchodu do Čech, Alessandro Catalano (Padova) naopak zdůrazňuje míru vlivu, který měl italský jazyk a kultura na středoevropský kulturní prostor v období novověku. Reakce italských umělců na habsburský dvůr a jeho architektonickou reprezentaci hodnotí ve svém článku Guido Carrai (Firenze) a po něm dostává slovo Agnul Floramo (Gemona), který před čtenářem předestírá mytologické vazby mezi románským, germánským a slovanským světem. Závěrečné dva příspěvky se věnují divadlu. Kateřina Bohadlová (Praha) sleduje italskou komedii dell'arte na její cestě do Čech a Jiří Špička (Olomouc) pak moravskou divadelní scénu a její italské inscenace v době moderní.

Na závěr této zprávy si dovoluji ještě několik poznámek. Vydání dvojja-zyčné knihy o česko-italsko-latinském humanismu je dle mého názoru potěšitelné z několika důvodů. Krom zajímavého podnětu, který *Humanitas Latina in Bohemis* přináší českému prostředí, je nepochybně významná i jeho přístupnost prostředí italskému, právě proto, že italská mentalita necítí příliš často potřebu zkoumat, byť s laickým zájmem, středoevropskou kulturní sféru a kontext. Zvláštní zkušenosti pro domácí prostředí je pak podpora, které se dostalo brandýskému setkání a prezentaci výzkumu v podobě italského mecenátu, kterážto praxe se zase na oplátku v Čechách vůbec často nevidí. A proto nezbývá než doufat, že italsko-česká konference v Brandýse z roku 2006, která našla své pokračování o rok později v podobě konference *Itinera Latinitatis*, konané za stejné podpory v Olomouci, si vybuduje svou tradici a bude nadále rozšiřovat naše poznání mapy „humanitatis in Bohemis“.

Kateřina Čadková

ANGELIOVÁ, Paola, *Anděla Merici. Charisma ženy v životě církve*, Praha: Paulínky 2007. ISBN 80-86949-24-9.

Z původního textu, vydaného nakladatelstvím Paoline Editoriale libri v Milaně v roce 2005 pod názvem *La profezia di Angela Merici. Una sfida per il nostro tempo*, přeložila Denisa Červenková, CSTF (karmelitka sv. Terezie z Karmelu Edith Steinové).

Poměrně rychle realizovaný překlad italského originálu by měl recenzovat obor teologie, případně filozofie. K obojímu má text pravděpodobně blíž než k historii. Nicméně autorka, členka řádu sv. Voršily – Dcer Panny Marie Neposkvrněné, podle sdělení editora učitelka hudby a absolventka pedagogiky na Fakultě výchovy a vzdělávání Univerzity ve Veroně a teologie na Vysoké škole „San Pietro Martire“ tamtéž, se doslova dopustila výrazně mezioborového opusu, který je pro historika v jistém smyslu slova neobyčejně zajímavý. Jde o to, že Paola

Angeli hledá a objevuje původní mericiánské texty proto, aby v nich našla odpovědi ne pro dobu jejich vzniku, tedy 16. století, ale pro počátek 21. století. A přitom si je vědoma toho, že je nelze interpretovat pro dnešek, aniž by vnímala souvislosti doby vzniku. Takže se musela zabývat i dobou života autorky – sv. Angely Merici.

Práce je rozdělena do pěti základních oddílů. V prvním se autorka opravdu velmi stručně pokouší charakterizovat postavení ženy v 15. a 16. století obecně a v církvi zvlášť. Druhá část je rámcovým životopisem Angely Merici v nejzákladnějších historických souvislostech složitěho politického vývoje severu Itálie na samém konci 15. a v první polovině 16. století. Třetí část překladatelka nazvala *Řehole s novým pohledem na svět*, ale nejde vlastně ani o úvahy o řeholi v pravém slova smyslu, ani o úvahy náležející výhradně počátku 21. století. Jsou to úvahy o společenství, které se Angela pokusila uvést do života své doby jako jistý druh experimentu, který je dnes nazýván sekulární institut, a ve své době nesporně působil nejspíš jako provokace, alespoň v určitých kruzích. Nejrozsáhlejší část práce je věnována interpretaci Angelina základního literárního odkazu, soustředěného do pouhých třech textů. Poslední část nese zázev *Proroctví žen* a je autorčinou reflexí právě vyloženého a hledáním průsečíku ženského světa bible, předtridentského církevního obnovujícího hnutí a současného způsobu uvažování, které autorka označuje jako postmoderní.

Pro českého čtenáře je nepochybně zajímavá už první část, které má daleko k u nás obvykle tradovaným i nově vydávaným hagiografiím, a přesto pravidla tohoto útvaru neopouští. Přitom v celém textu není Angela Merici nikde přímo označena jako světice, ačkoliv jí formálně právně takové označení náleží od roku 1807 a hybatelkami její kanonizace byly právě italské voršilky, když se to francouzským dříve nepovedlo. Na druhou stranu nejde o klasickou historickou studii na téma života Angely Merici, rodačky z Desenzana, obyvatelky Brescie a příležitostné návštěvnice řady dalších míst ležících jižně od Alp, případně ve Středomoří. Takovou, jakou zpracovala a vydala například Anne Conrad pod názvem *Mit Klugheit, Mut und Zuversicht* (Mainz 1994, Leutersdorf 2003) či některé další autorky. Nicméně Paola Angeli respektuje řadu výsledků historického výzkumu (odvolává se převážně na Luciana Mariani – Elisa Tarolli – Marie Seynaeve, *Angela Merici. Contributo per una biografia*, Milano 1986) a ty jí nikterak nebrání rozvinout ve svém textu ty části Angelina života, které se jí zdají pro další úvahy podstatné. V tomto kontextu je třeba upozornit, že český překlad, který je jinak na rozdíl od některých předcházejících s touto tematikou, svižný a vlidný k češtině jako jazyku, jakoby se snažil cosi podsunout českému čtenáři - nebo snad vyjít vstříc jeho vkusu? Jde o snahu, kterou by snad bylo nejpřípadnější nazvat strachem z hypotézy. Ukázat je to snad nejlépe možné na interpretaci data Angelina narození. Novější výzkum celkem jednoznačně doložil, že přesné datum jejího narození je třeba minimálně prozatím přesunout za hranice zjistitelnosti. Obecně se dnes udává, že se narodila mezi léty 1470-1475. Starší literatura často uvádí rok 1474, české texty mnohdy i s přesným dnem, který je však různý. Paola Angeli

užívá formulace, podle které se Angela Merici narodila „kolem roku 1474“. Tak je to i přeloženo v autorském textu. Nicméně v upoutávce na deskách českého vydání knihy stojí doslova: „*Anděla Merici se narodila r. 1474 v Desenzanu del Garda ...*“ Ani náznak pochybnosti, ale ani respektu k výroku italsky píšící autorky. Ostatně respekt ke vkusu českého čtenáře, ať už skutečnému či pouze předpokládanému, je patrný už ze způsobu, jakým je přeložen název dílka. Pro českou verzi zmizelo i „proroctví“ i „výzva“, které jsou v italském originále. Bojíme se „velkých slov“ nebo nám nevyhovuje spojení s mystikou, byť to je v případě hledání mericiánské zbožnosti dost těžko možné?

I za předpokladu, že rezignuji na hodnocení i zveřejnění vlastního názoru na filozofickou a teologickou rovinu práce, zajímavé zůstanou společenské konotace textu jak historické tak současné. Minimálně zajímavé se jeví srovnání teoretického myšlenkového zázemí této práce s dalšími evropskými feministickými proudy, které jsou u nás nepochybně známější a rozvíjenější než ten, který představuje Paola Angeli, resp. zázemí, z něhož vychází. A je třeba připustit, že v sebevědomí nezůstává pozadu za svými světskými kolegyněmi. I ona je hledačkou jiné cesty a ačkoliv hledání představuje v principu jako proces pokory, vůbec nepochybuje o jeho úspěšnosti, pokud jsou naplněny některé výchozí předpoklady a průběžně přidané roviny.

Paola Angeli se názvoslovně i myšlenkově odvolává na okruh italského hnutí „pensiero della differenza“ a filozofky z vědecké komunity Diotima, založené Luisou Murarovou a působící od roku 1984 při veronské univerzitě. Ostatně docentka patristické teologie z Teologické fakulty severní Itálie na této univerzitě Cristina Simonelli svou předmluvou celou knihu zaštitila a na výstupy odborných kurzů pedagogické fakulty stejné univerzity se autorka odvolává v některých základních přístupech aplikovaných ve své knize.

Feministické proudy nazírá modelem feministické teologie, eklesiálního a teologického hnutí feministicky smýšlejících křesťanských žen, které spojuje nové pojetí ženy jako subjektu teologického bádání, reflexe víry a interpretace Písma, a které se zformovalo už na přelomu 60. a 70. let 20. století v Itálii. Autorka upozorňuje na spolupráci teoložek působících na italských univerzitách na projektu gender-teologie: *Donne e Tradizione della Fede in Italia: l'apporto di una teologia di Genere* (Řím 27. března 2004, s. 162)

Z předchozího je tedy patrné, že kniha není osamělým hledačským počinem, ale že náleží mezi výstupy širšího proudu, hledajícího jiné koncepty a reagující na aktuální podněty. Pak už se nemusí zdát tak protichůdná východiska a závěry týkající se autorky, jejího zařazení a výstupů její práce. Členka řádu sv. Voršily, který je výslednicí jiného vývoje, hledá už nikoliv vlastní řádové kořeny, ale prapůvodní impuls jim předcházející, který má nejenom v aktuální současnosti, ale i nedávné minulosti jiné vyústění. Ne do podoby ženského řeholního řádu, ale dobově tvarovaného sekulárního institutu. Symptomatické se v této souvislosti může jevit snad to, že autorka přikládá v dějinách význam bule Regimini Universalis Ecclesiae z 9. června 1544, která někdy bývá datovaná v literatuře i rokem vydání

v Brescii 1546, a která zároveň bývá v dějinách řádu považována za velmi nejasný moment. Tato bula vyjímala členky společenství sv. Voršily z jurisdikce místně příslušných biskupů a převáděla je přímo do jurisdikce papežské, ovšem na druhé straně je začala pokládat za regulerní řeholní řád. (Nejenom výsledky bádání Anne Conrad, l.d., s. 80 - 81, ale i oficiální Dizionario degli Istituti di Perfezione, VI., Roma 1980, s. 836 - 840) Ačkoliv se následně žádný právní instrument k této bule nevrací a neargumentuje s ní, Paola Angeli ji pokládá za ten moment, kdy se společenství sv. Voršily přesunulo z fáze charismatické do fáze institucionální. Zřejmě jde v jejím případě skutečně o cílené hledání jiné interpretace, resp. soustředění pozornosti především na tu vývojovou fázi, která nebyla onou po Evropě se šířící institucionální voršilskou stopou, ale ne příliš prosperující, časem dokonce až do ztracena upadající cestou sekulárního společenství. To na sebe v různých částech Evropy bralo v průběhu doby nejrůznější, většinou ovšem ne příliš zřetelnou podobu, aby se znovu vynořilo především v Itálii na počátku 20. století a začalo formovat novou paralelu Řádu sv. Voršily v jeho v té době existujících modifikacích.

Ačkoliv je práce výrazně italskou záležitostí, vycházející z italských myšlenkových proudů historických i současných, odvolávající se na díla téměř výhradně italské provenience, přesto jí taková jednoznačnost neubírá na zajímavosti. Překlad takové práce směřuje přesně do části prázdného prostoru, který v naší odborné tvorbě aktuálně existuje a pokoušejí se ho zaplnit pouze ojedinělé opusy rovněž italské provenience (např. Divo Barsotti: *Spiritualita sv. Anděly Merici*. Praha s. d.).

Marie Macková

FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (ed.), *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2007 (=Questiones quodlibetales 3). ISBN 978-80-7325-117-8.

Publikace vznikla v rámci výzkumného záměru Masarykovy univerzity Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura. Jde o výstup z kolokvia, které na půdě Filozofické fakulty MU uspořádalo Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy a Centrum pro studium demokracie a kultury Brno. Sekularizace byla podle editorů chápána jako: „*pojmem, označující postupné mizení náboženství z veřejného prostoru na základě určitých dějinných trendů, či záměrné odstraňování náboženství z tohoto prostoru*“. V autorském kolektivu se sešlo devět historiků, resp. badatelů v nejbližších spřízněných oborech. Ani jeden z nich není právník ani teolog. Takto vymezený mezioborový pohled by dané problematice nesporně prospěl, ovšem zdá se, že v tomto případě byla publikována první řada badatelských výstupů, mapující některé základní okruhy, která by měla mít pokračování. Třeba se tedy v rámci tohoto nelehkého badatelského zadání podobného náhledu ještě dočkáme.

Badatelské problémy takto vymezeného tématu se pokusil shrnout Jiří Hanuš ve stati *Sekularizace 1848-1914: badatelské problémy a současná situace*.

V kontextu českojazyčného bádání jde nesporně nejenom o reflexi zahraničních výstupů, ale také o základní tematické vymezení, včetně terminologického vyjasnění. Velmi teoretickou statí je i *Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století* od Jiřího Malíře. Naopak dost výrazný výzkumný základ v konkrétních sondách do prostředí převážně, i když ne výhradně moravského, mají studie Martina Markela *Počátky křesťansko-sociálního hnutí na jižní Moravě*, Lukáše Fasory *Sociální souvislosti procesu sekularizace v malých komunitách v letech 1890-1913*, Milana Řepy *Sekularizace českého národního hnutí na Moravě*, Pavla Marka *František Jan Kroiher mezi ultramontanismem a sekularizací* a Zdeňka R. Nešpora *Protestantské konfesijní školství v českých zemích v „dlouhém“ 19. století*. Ačkoliv z uvedeného je patrné, že tematický rozptyl je poměrně značný, přesto studie svým užším zaměřením nutně vyústily do možná ohraničenějšího, ale zcela jistě sevřeného útvaru, povětšinou s vysokou vypovídací hodnotou.

Poměrně přesně vymezený okruh sledování měl ve své statí *Sekularizace náboženské řeči a gest v české revoluci 1848/49* i Jan Randák. Výsledný tvar nesporně zajímavého zadání je doslova přeplněný pojmy v uvozovkách, které zřejmě odkazují k autorově nejistotě v řadě konkrétní, ale i obecnějšího přístupu. Na druhou stranu jde o osobitý pohled ne-teologa, který například rozlišuje pro sledovanou dobu rovinu věroučnou a institucionální, což se zdá poněkud nepatřičné, protože na rozdíl od přelomu 20. a 21. století, tehdy byla věroučná pozice deklarována institucionální příslušností, a možný, resp. tehdy se opět vynořující rozpor mezi oběma rovinami, byl reflektován velmi opatrně.

Ještě podstatnější problém však je statí Jaroslava Šebka *Sekularizační tendence a jejich vliv na vývoj německých katolických aktivit v českých zemích na přelomu 19. a 20. století*. I v tomto případě autor na sebe prozrazuje mnohé nejistoty v základních reáliích, a nejde jenom o podivuhodně použité uvozovky k označení poutního místa Muttergotesberg, ležícího na tehdy česko-moravsko-německém pomezí. Autor se věnoval dost významným způsobem propojení nacionalizačních tendencí s katolicismem německého obyvatelstva českých zemí. To je téma, o kterém už bylo alespoň něco napsáno, na rozdíl od jiných, v tomto sborníku reflektovaných. Vyznění právě této statí činí dojem přinejmenším velmi matný a nepřesvědčivý. Chce-li autor k naznačené problematice dodat opravdu cosi vlastního, zřejmě by prospělo zúžit tematický záběr a alespoň dílčím způsobem se vrátit ad fontes, prostoru je tu opravdu stále dost.

Předkládaný sborník je nesporně přínosný, pokud je začátkem další práce. Potom je třeba vyzvednout to, že se konečně někdo měl odvahu ujmout problematiku, která je dlouhodobě odsouvána stranou pro svou složitost a alespoň v určitých oblastech vlastně ještě nedořešenou aktuálnost. Zkoumání vztahů církve – jakékoliv – a státní moci, církve a společnosti jako celku, i církve a jedince v proměňujícím se světě druhé poloviny 19. století je tématem, které ve středoevropských podmínkách i studijních souvislostech ještě dlouho nebude vyčerpané. Na druhou stranu je zajímavé si uvědomit, že editoři deklarovali téma sekularizace, nicméně vyznění většiny příspěvků sekularizaci na naprosto konkrétních projevech života

dokládá jenom velmi opatrně. Možná jde jenom o optiku pokrivenou zatím příliš malým vzorkem, kterou další výzkum zakříví zase někam jinam, třeba opravdu jednoznačnějším narýsováním sekularizačních tendencí ve sledované době. Ovšem podle naznačeného bych si dovolila připustit, že by další výzkum mohl stejně tak dobře přinést zcela opačné výsledky. V každém případě tyto úvahy jsou a zůstanou čirými spekulacemi, pokud další výzkum nebude. Pro téměř černou díru zející v tomto výzkumném tématu je dobré, že se tu objevil počín, který se jí snaží prosvětlit.

Marie Macková

Devatenácté století v nás. Mýty, symboly, instituce a vzory chování a myšlení, které nás přežily, mezinárodní konference, Praha, 19. května až 1. června 2007.

Mezinárodní vědecké sympozium *Devatenácté století v nás*, v podtitulu nazvané *Mýty, symboly, instituce a vzory chování a myšlení, které nás přežily*, jež se ve dnech 19. května až 1. června konalo ve Vile Lanna v Praze bylo v letošním roce jistě jednou z nejvýznamnějších akcí zaměřených na historiografické bádání předminulého století. Název i podtitul obsahoval otázku, kterou si ve svých referátech kladli i autoři úvodních příspěvků a jež byla bezesporu jedním z hlavních podnětů k uspořádání takto široce pojatého setkání odborníků zabývajících se dějinami tohoto období z různých perspektiv: Co v nás zůstalo jako dědictví devatenáctého století? Avizoval také, že rozhodně nepůjde o pouhou přehlídku referátů zaměřených na výzkum zmiňovaného období, nýbrž spíše o bilanci dosavadních poznatků a především také o zhodnocení výsledků bádání jako našeho vztahu k minulosti, který leckdy stále vězí v zajetí našich předsudků, jež jsou v mnohém dědictvím nacionálního devatenáctého století. Sympozium bylo uspořádáno Historickým ústavem Akademie věd ČR ve spolupráci Ústavem českých dějin Filozofické fakulty UK Praha.

Konference se zúčastnilo téměř padesát referentů, mezinárodní charakter dokládá účast zástupců slovenské, maďarské, polské, rakouské i německé historické vědy. Organizátoři zvolili nejenom příspěvky hodnotící dosavadní poznatky, metody a koncepty dějin, ale dali prostor i prezentaci výzkumů mnoha dílčích témat. Jednání probíhalo v celkem osmi blocích podle témat, které historiografické bádání devatenáctého století vymezují a jsou při jeho zkoumání aktuální: [Národ] *Obrozený nebo vymyšlený; Národ bez šlechty; Živé a přežilé: správa, samospráva, liberalismus; Nesmrtelní hrdinové krásných umění; Mýty a identita; Dědictví předminulého století: Panovníci a naši velcí mužové; Proměny odvěkého údělu; My o cizině a cizina v nás.*

V úvodní bloku *Obrozený nebo vymyšlený* se referenti zamýšleli nad smyslem českých dějin a postavením (nejenom českého) národa v devatenáctém století. Miloslav Hroch ve svém velice obsažném referátu zhodnotil pojetí a roli historismu v devatenáctém století tak, jak ho vnímali tehdejší odborníci i široká veřejnost. Miloš Havelka na něj navázal příspěvkem o debatách o smyslu českých

dějin, jež provázely závěrečnou fází emancipujícího se (a později emancipovaného) českého národa a byly jedním z hlavních témat diskusí českých filozofů, historiků a politiků na sklonku 19. a v prvních desetiletích 20. století. Následně pak promluvil Milan Řepa o různých pojetích národa a o nacionalismu v průběhu českého devatenáctého století. S tímto tématem úzce souvisel i následující referát Jiřího Štaifa nazvaný *Symbolické znaky české národní elity v dlouhém 19. století*, v němž se autor zamýšlel nad atributy a potřebami moderního národa. Milan Hlavačka se pak ve svém referátu *Občanská společnost před soudem* zaměřil na konkrétní otázku vývoje devatenáctého století a nastínil hlavní problémy rodící se občanské společnosti ve vztahu k formujícímu se právnímu systému. Referát Lubomíra Labaje z Filozofické fakulty UK Bratislava dal přítomným nahlédnout do pojetí dějin u slovenského historika Julia Boty, narozeného v polovině 19. století. Šířeji pojal svou „polskou exkurzi“ další zahraniční účastník, Waldemar Łazuga z poznaňské univerzity, který poměrně podrobně nastínil hlavní směry a problémy polské historiografie devatenáctého století, jež se musela vypořádat nejenom s nevědeckými romantickými přístupy, ale i se základní otázkou, jak (při geografické rozříštěnosti a často výrazných odlišnostech ve vývoji Polska) vymezit předmět bádání. Jan Randák pak ve svém příspěvku srovnávacím pojetí dějin u tří historiků, kteří svá díla psali v naprosto odlišném dobovém kontextu, obrátil pozornost přítomných zpět k české historiografii.

Druhá sekce nazvaná *Národ bez šlechty* byla zastoupena bohužel jen několika referáty, které zdaleka nemohly pokrýt a zachytit téma v celé jeho komplexnosti, ale spíše jen nastínit určité problémy. To však nijak nesnižuje kvalitu příspěvků, které zde zazněly a byly zaměřeny na situaci bezelitnosti českého národa, tak typickou pro české národního obrození a zapříčiňující jistou specifickou společenského vývoje v devatenáctém století u nás (Zdeněk Bezcený), a dále pak na vnímání šlechtictví a proměny jeho prestiže v české společnosti od devatenáctého století do současnosti (Jan Županič). Od otázky šlechtictví se druhý den přešlo k problematice nižších vrstev, konkrétně úřednictva a v sekci nazvané *Živé a přežílé: správa, samospráva, liberalismus* zazněla řada referátů, která se tomuto tématu věnovala z mnoha úhlů. Za zmínku jistě stojí příspěvek Lukáše Fasory o liberálním konceptu obecní samosprávy i referát o postoji úředníků k státu a národu v 19. století (Pavla Vošahlíková). Marie Macková pak ve svém příspěvku zpochybnila stereotyp tradovaný o úřednících, jakožto příslušnících ekonomicky saturovaných vrstev společnosti 19. století. Jan Hájek připomenul „trojí život“ Františka Cyrila Kampelíka. Jeho jméno bylo užito pro pojmenování tzv. kampelíček a to hned dvakrát – na přelomu 19. a 20. století a opět při zakládání pochybných finančních institucí na počátku 90. let 20. století s cílem vyvolat ve veřejnosti dojem tradiční solidnosti. Ekonomické problematice byl věnován příspěvek Ivana Jakubce porovnávací situaci tržní ekonomiky v druhé polovině 19. století a v současnosti. V odpolední sekci nazvané *Nesmrtelní hrdinové krásných umění* byl dán prostor především referátům literárně historickým, v nichž byl zobrazen dopad poněkud schematizujícího a leckdy až černobílého pojetí národa na českou literaturu devate-

náctého století (Michael Wögerbauer), analyzována oblíbenost děl Jane Austenové u nás (Jiří Hanuš) a Eva Kalivodová na základě komparace originálního textu *Chaloupky strýčka Toma* a překladů této knihy poukázala na specifikum osvojování a „překladu“ kulturních vzorců cizího kulturního okruhu. Na závěr zazněl velice zajímavý (a jediný neliterární) příspěvek Viktora Velka o hudební tradici svatováclavské. Ostatní druhy umění, např. umění výtvarné, pak zůstaly opominuty zcela.

Tématem prvního čtvrtěčního bloku, v němž zaznělo i několik příspěvků překračujících hranice naší země, byly *Mýty a identita*. Pro badatele zabývajícího se dějinami středoevropského prostoru, zejména proměnami idejí a mentalit spíše z makrohistorické perspektivy, to byla jistě zajímavá sekce přinášející v jednotlivých příspěvcích, které obsáhly téměř celý prostor střední Evropy, řadu podnětných názorů. Po úvodním referátu Marie Gawrecké a Dana Gawreckého o problematice slezské identity v 19. století a dnes, následovaly příspěvky o proměnách názorů na husitství v české historiografii (Petr Čornej), životě a kulturních projevech Slováků žijících v oblasti dnešního jižního Maďarska (Miroslav Kmeť), projevech národnostních vášní ve sportu (Stefan Zwicker), Kollárově pojetí slovenských dějin vymezujícím se vůči Horvathově koncepci maďarských dějin (Kiss Szemán Robert) a využívání pojmu „národní zájem“ v rétorice 19. století a v současnosti (Antonie Doležalová). Na závěr dne pak v sekci nazvané *Dědictví předminulého století: Panovníci a naši velcí mužové* zaznělo šest referátů, v nichž autoři zabývali vztahem (nejenom české) společnosti k autoritě panovníka v dobovém pojetí i v minulosti. Za zmínku jistě stojí v lehkém duchu přednesený ale obsažný příspěvek Luboše Velka *České státní právo na toaletním papíře. Mýtus, skutečnost a jejich symbolický význam. Příspěvek k počátkům moderní české politické kultury a jejího dědictví* i referát Jiřího Raka o vztahu české společnosti k autoritě císaře a posléze československého prezidenta.

Poslední den symposia proběhlo jednání ve dvou sekcích. Ke slovu přišla také problematika dějin žen a dějin rodiny, v jejímž rámci se v české historiografii věnuje mimo jiné také poměrně velká pozornost právě devatenáctému století. V sekci nazvané *Proměny odvěkého údělu* vystoupilo pět referentek. Příspěvek Alice Velkové o právních pořízeních ve venkovských rodinách byl zajímavou sondou do sociální a ekonomické situace a mentalitního prostředí venkova v první polovině devatenáctého století. Naopak ze spíše měšťanského prostředí vycházel příspěvek Mileny Lenderové o mateřství, resp. proměnách a varietách jeho vnímání od dob osvícenství do 19. století. Poté odvedla Denisa Nečasová pozornost přítomných k problematice ženy v politice dvacátého století. V diskusi k tomuto bloku Svatava Raková jako jedna z prvních historiček veřejně zpochybnila koncept svébytné české cesty emancipace devatenáctého století. Tedy již takřka kanonicky zdůrazňovaného liberálního postoje českých vlastenců k vzdělávání žen za účelem rozvíjení vlasteneckého citění a posléze i výchovy potomků ve národním duchu. Poukázala, společně s Danielou Tinkovou, na nedostatečnou rozvinutost české společnosti a také na absenci výzkumů umožňující komparaci nacionálně českého

prostředí s dalšími rozvíjejícími se národy 19. století. Závěrečná sekce *My o cizině a cizina v nás* dala nahlédnout, i když pouze částečně, do vnímání ciziny v české společnosti devatenáctého století a obrazu Čechů u jiných národů.

Pokud bychom měli symposium hodnotit z hlediska nastoleného dotazu – co v nás zůstalo jako dědictví devatenáctého století, je nutno konstatovat, že na tuto otázku skutečně hledala odpověď pouze menšina z konferujících. Nabízející se regresivní metodu analyzující rezidua mentalit, vzorů chování a kulturního dědictví z dnešního pohledu obecně volili přispěvatelé pro svůj příspěvek pouze výjimečně (Waldemar Łazuga, Denisa Nečasová). Další badatelé spíše ve svých příspěvcích akcentovali problémy podstatné pro (převážně) českou společnost utvářející se v 19. století a chronologicky kontinuálně pak sledovali jejich vývoj (Miroslav Hroch, Jan Županič). Docházeli pak k názoru, že řada naprosto určujících hodnot devatenáctého století je dnešní společnosti již cizí (Miroslav Hroch – nacionalismus) a tedy z 19. století v nás nezůstalo téměř nic. V diskuzi ovšem Jiří Kořalka poukázal na opomíjení takových podstatných jevů jako byl vznik a vývoj socialismu. Dodejme, že „dlouhé 19. století“ bylo klíčové pro rozvoj mnoha dalších fenoménů dnes ovlivňujících náš život, např.: rozvoj ateizmu, zdravotního a sociálního zabezpečení, konceptu lidských a občanských práv, každodenní využívání technologií aplikující vědecké principy (chemie, elektrotechnika, komunikace) etc. Nezaujatý pozorovatel by očekával, že se badatelé na konferenci nazvané *Devatenácté století v nás* budou věnovat více tomu, čím nás předminulé století stále determinuje, než analýzám kategorií klíčových právě jen pro 19. století.

Jana Stráníková – Vladan Hanulík

Božena Němcová. Život – dílo – doba. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané ve dnech 7. – 8. září 2005 v Muzeu Boženy Němcové. Milan HORKÝ, Roman HORKÝ (eds.), Muzeum Boženy Němcové, Česká Skalice 2006, 252 s. Bez ISBN.

Předloňský rok nabídl celou řadu pozoruhodných akcí iniciovaných připomínkou uplynutí 150 let od prvního vydání *Babičky* Boženy Němcové. Jedním z neočekávanějších a nejostřeji sledovaných byl přirozeně podnik pořádaný institucí nesoucí spisovatelčino jméno a pečující o její odkaz: českoskalickým Muzeem Boženy Němcové. Samotný název konference (Božena Němcová. Život – dílo – doba), jež probíhala v místním Jiřinkovém sále ve dnech 7. – 8. 2005, ovšem výmluvně avizoval, že nepůjde o přehlídku referátů a diskusních příspěvků vztahených výhradně k „první knize“ české literatury. Sborník, který vyšel s ročním odstupem v září 2006, tak nabídl tematicky velmi pestrou paletu studií, jež leckdy zasahují přímo zmiňovaný text a jeho nejbližší okolí, ale především ve svém souhrnu vytvářejí jakousi komplexní mapu kontextů a souvislostí: historických, literárněhistorických, sociokulturních, biografických, jazykových atp.

Program dvoudenní konference byl rozvržen do několika bloků, přičemž každý z nich obsahoval příspěvky tematicky sjednocené či nějakým způsobem vzájemně korespondující. Kompoziční řešení sborníku však toto členění nepřejímá. Editoři Milan Horký (ředitel Muzea Boženy Němcové) a Roman Horký se rozhodli v podstatě rezignovat na jakoukoli konceptuální strukturaci svazku a všech čtyřia-dvacet textů uspořádali abecedně, dle příjmení jednotlivých autorů. V tomto pojetí je snad možné vidět sympatický záměr nikoho neupřednostňovat (?) a zároveň tak také podpořit výsledný dojem rozmanitosti celku. Na druhou stranu se ovšem nelze ubránit otázce, zda by býval odvážnější editorský zásah (v naznačených intencích) onu rozmanitou nabídku naopak účelně nezpřehlednil a nedodal tím knize na první pohled jasnější a ještě výraznější tvář.

Pokusíme-li se rozpětí záběru – disciplinární, tematické, metodologické atd. – tohoto souboru v hrubých rysech (re)konstruovat, nacházíme na jednom pólu spektra pojednání obecně historiografická, která svým různorodým charakterem vymezují rámec, do něhož je samo ústřední téma (Božena Němcová a její dílo) usazeno. Jedná se tedy především o politologicky a sociologicky orientované studie interpretující situaci v zemi těsně před revolučním rokem 1848 a zejména pak v letech následujících. Některé z nich rozkrývají danou problematiku do širších souvislostí (např. J. Kořalka: *Idea a realita rakouského státu v době tvůrčí činnosti Boženy Němcové*, s. 95-102; J. Pokorný: *V práci a vědění...*, s. 181-185), v jiných je pohled na dobu v jejích konkrétních projevech (dějiny každodennosti, sociální dějiny atd.) „pouhým“ prizmatem, jímž jsou nahlíženy jednotlivé momenty ze života rodiny manželů Němcových či samotná spisovatelčina tvůrčí činnost (např. J. Macháčová – J. Matějček: *Společnost českých zemí a Božena Němcová (v ní a o ní)*, s. 148-154; M. Hlavačka – M. Rossová: *Kultura a moc v době neoabsolutismu: Božena Němcová pod dohledem (mužovým a policie)*, s. 71-78). Zvláštní a do jisté míry autonomní subkapitulu tvoří v této oblasti několik výrazných příspěvků zaměřených k „dějinám ženy“, či obecněji k genderové problematice (J. van Leeuwen-Turnovcová – J. Stráníková: *Ženské vzdělání, diglosie a gender v českém 19. století*, s. 103-130; M. Lenderová: *Žena doby předbřeznové: Ideál a realita*, s. 131-138; L. Saicová Římalová: *Genderové stereotypy v korespondenci Boženy Němcové*, s. 196-202), včetně kriticky laděného hodnocení novějších badatelských výsledků v tomto oboru (D. Musilová: *Reflexe ženských dějin první poloviny 19. století v české moderní historiografii*, s. 161-167) a jednoho z referátů zahraniční provenience pojednávajícího o způsobu, jakým byla žena Němcová vnímána mužskou vlasteneckou elitou na Slovensku (I. Malec-Bilińska: *Božena Němcová ako vzor a antivzor pre slovenskú literatúru*, s. 155-160).

Pokud jde o texty zacílené již přímo k osobnosti a dílu Boženy Němcové, stojí svým významem přirozeně v popředí studie, které se vydávají na doposud ne zcela zmapovanou půdu, sumarizují dostupné poznatky a seriózní vědeckou cestou se pokoušejí o osvětlení některých „temných míst“. K takovým příspěvkům patří kupříkladu referát, jenž celou konferenci otevíral: Yvetta Dörflová a Lubomír Sršeň v něm podávají obsáhlou zprávu o výsledcích své práce na revizi známých

portrétů Boženy Němcové, přičemž hlavní zájem upírají na vyčlenění spisovatelčinych *autentických* podobizen jakožto cenného ikonografického pramene (s. 35-65, plus obrazové přílohy). Početná řada dalších textů se pak dotýká oblasti, která prochází „revizí“ dlouhodobě a v rámci celé autorčiny pozůstalosti je jí aktuálně věnována nejsystematičtější badatelská a ediční péče: korespondence. Zde publikované analýzy (např. H. Kokešová: *Korespondence rodiny Boženy Němcové*, s. 85-94; R. Adam: *Jazykové okolí Boženy Němcové: Podoby češtiny v listech Němcové adresovaných*, s. 12-20; L. Saicová Římalová – viz výše) a fakt, že po celém sborníku jsou rozesety desítky odkazů na právě vydávanou *Korespondenci I-IV* v Nakladatelství Lidové noviny (zmiňovaní Lucie Saicová Římalová a Robert Adam patří k jejím editorům), jsou mimo svůj nesporný vědecký přínos dalším dokladem stále stoupajícího zájmu o fenomén, v němž české literární dějepisectví již delší dobu neshledává „jen“ pramen k poznání okolností tvorby Boženy Němcové. Vnímá jej jako plnohodnotnou součást spisovatelčina uměleckého odkazu.

S uvedenou kategorií se částečně tematicky překrývá další, podobně hojně zastoupená skupina textů: stati lingvistické, resp. lingvoliterární. Kromě již výše zmíněných příspěvků (mezi nimiž svou rozmáchlostí a „informační hustotou“ vyniká studie Jiriny van Leeuwen-Turnovcové a Jany Stráníkové) rozhodně stojí za zmínku též podnětné zamyšlení Aleny Macurové nad novodobými jazykovými deformacemi pohádek Boženy Němcové (*Čteme ještě Němcovou? Proměny textu se čtenářem a v čase*, s. 139-147).

Pro literárního historika budou dále nepochybně cenné texty nabízející různá interpretační uchopení konkrétních beletristických složek spisovatelčina díla; analýzy jednotlivých motivických řad stmelujících toto dílo vnitřně – jako svébytný literárněhistorický celek – a zároveň „odkazujících“ k dobovému evropskému kulturnímu prostoru (A. Haman: *Božena Němcová v evropském kontextu*, s. 66-70; J. Janáčková: *Čtení a čtenářství v díle Boženy Němcové*, s. 79-84; V. Viktora: *Neplačme, přejme jí nebe: Skon v díle Boženy Němcové*, s. 245-248). K objeveným příspěvkům je rovněž nutno připočítat vystoupení, jejichž autoři přicházejí se zdánlivě marginálním „odhalením“ nebo s náznakem nové hypotézy, čímž ovšem mnohdy otevírají potenciální nové cesty dalšího systematického výzkumu. Takto například upozorňuje Milena Lenderová (viz výše) na možnou souvislost původu mravoučných povídek Magdaleny Dobromily Rettigové s dílem Francouzky Stéphanie Félicité de Genlis, anebo Josef Peřina zjišťuje zřejmý vliv črt Václava Josefa Menzela publikovaných v časopise Ost und West na Němcové *Selskou svatbu v okolí domažlickém* – a vyzývá tak ke zintenzivnění studia dosud stále nedostatečně probádaných vazeb české a českoněmecké literatury (s. 168-171). Jednoznačně největší „objevitelské ambice“ pak má stát Jaroslava Šůly *Sedm úvah historika o původu, datu a místu narození české spisovatelky Boženy Němcové aneb Je Babička rodopisným pramenem?* (s. 225-244). Jistě, pro leckoho by asi bylo s podivem, kdyby se ve sborníku příspěvků z konference o Boženě Němcové neobjevilo žádné vystoupení věnované jednomu z dlouhodobě nejpřetřásanějších otazníků českého literárního dějepisu. V tomto konkrétním případě rozhodně nelze

autorovi textu upřít hlubokou genealogickou erudici, badatelský zápal, ani opodstatněnost některých výtek, které adresuje svým předchůdcům (Černý, Skutil, Sobková, Polák). Potíž je ale v tom, zda už samo bůh ví kolikáté znovuotevření daného problému nevzbuzuje a priori spíše rozpaky. Vyzbrojen poměrně razantní rétorikou dochází Jaroslav Šůla ke zbrusu novému způsobu zpochybnění výpovědní hodnoty zápisu ve vídeňském křestním listu ze dne 5. 2. 1820: jednalo se prý o zcela jiného novorozence – o děvčátko, jehož identita byla manželé Panklovými z neznámých důvodů „v různých situacích přidělována“ (s. 235) budoucí spisovatelce. Na základě průzkumů dobové českoskalické školní dokumentace pak označuje za datum narození / křtu Barbory Panklové (Boženy Němcové) 2. květen 1818. Více než důrazná artikulace jednotlivých podpůrných argumentů (v textu obvykle několikrát zopakovaných a vyvedených tučným písmem s vykřičníky) však jako by měla především zakrývat prostý fakt, že hypotézy Jaroslava Šůly jsou napadnutelné z podobných důvodů a tímž kritickým metrem, jaký uplatnil on sám při posuzování výsledků bádání svých výše zmíněných kolegů. Přes úctyhodnou snahu vnést konečně do věci jasno tak vyznívá celý příspěvek spíše jen jako další z řady „zaručených zpráv“ o původu naší slavné spisovatelky.

Závěrem ještě několik slov k referátu, jenž na konferenci vzbudil (v daném případě zřejmě očekávaný) rozruch. Robert B. Pynsent se ve vystoupení nazvaném *Božena Němcová jahnující: Pokus o Babičku* pustil do srovnávání některých rysů *Babičky* s *Mein Kampf* Adolfa Hitlera, přičemž východiskem pro rozvíjení vlastních postřehů a úvah se mu stal předpoklad, že Němcová i Hitler čerpali některé své myšlenky z díla Friedricha Ludwiga Jahna *Deutsches Volkstum*. Na prostoru této recenze bohužel není možné smysluplně komentovat všechny problémy, které Robert B. Pynsent otevírá, a závěry, k nimž dochází. Lze jen konstatovat, že jakkoli provokativním (a pro leckterého našince možná „nepřípustně dehonestujícím“) se v jistých bodech může příspěvek jevit, obsahuje ve svém jádru několik podstatných otázek, jež mohou a snad by i měly být vnímány nikoliv jako autorova samoúčelná exhibice, nýbrž jako nesmírně cenná pobídnutí k dalším diskusím a novým přístupům k dané problematice. Ostatně, k velmi živé výměně názorů – na téma ne/možnosti svévolné konfrontace různých aspektů nacionalismu napříč odlišnými časoprostorovými sférami a sociokulturními kontexty – došlo bezprostředně po odeznění referátu mezi přednášejícím a Jiřím Štaifem... Bohužel nutno dodat, že pokud samotná Pynsentova účast na konferenci působila – jako vždy – velice sympatickým a oživujícím dojmem, pak již o poznání menší sympatie vzbuzuje skutečnost, že jakožto aktér zmíněné ústně vedené polemiky pokládal za nutné vyřídit si s Jiřím Štaifem účty ještě dodatečně prostřednictvím sborníku, byť jen formou krátké „vtipné“ poznámky (s. 193). V tomto ohledu je poznámka pod čarou zároveň tak trochu ranou pod pás.

Ivo Říha

BEDNÁŘOVÁ, Jitka, *Josef Florian a jeho francouzští autoři*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2006. ISBN 80-7325-090-X.

Život a práci významných osobností je možné zkoumat mnoha různými způsoby a stejně tak rozmanitě je možno výsledky tohoto výzkumu prezentovat – stačí vybrat si dle libosti: tradiční narativní životopis, komentáře k dílu, psychologický portrét, edice korespondence, sledování tzv. „druhého života“... Navíc každý badatel vidí „objekt“ po svém, takže v podstatě existuje tolik jeho podob, kolik lidí jej posuzuje.

Postava a dědictví českého katolického intelektuála, vydavatele a překladatele Josefa Floriana (1873-1941) prošla obdobími oficiálního nezájmu, „tajné slávy“ v kruzích nekonformních křesťanů i kulturního disentu a konečně jisté literárněhistorické módy po roce 1989. „Staroříšskému lvu“ se dostalo vedle řady menších článků a studií také monografického zhodnocení, ať už v rámci větších souborů, zabývajících se moderní českou duchovní literaturou,¹ nebo samostatně.² Byly rovněž sestaveny bibliografické soupisy³ a proběhly dvě florianovské výstavy, opatřené katalogy.⁴ Na první pohled by se tedy zdálo, že téma je do značné míry vyčerpáno.

Recenzovaná kniha brněnské bohemistky Jitky Bednářové je završením jejího dosavadního výzkumu Florianovy osobnosti (jednotlivé studie nalezneme především v revue *Souvislosti*, s Florianem a Starou Říší ostatně úzce souvisela i její první knižní publikace).⁵ Na rozdíl od ostatních se pokusila pohlédnout na tohoto pozoruhodného muže jinak, takříkajíc „zvenku“, totiž prostřednictvím jím vydávaných textů francouzských autorů i jeho styků s francouzskou kulturou obecně. Zasadila Florianovu „frankofilii“ do širšího kontextu česko-francouzských a francouzsko-českých kontaktů v moderní době a vymezila její specifické rysy, vyplývající z Florianových zájmů a ideového zázemí. Autorčin přístup je přitom důsledně oboustranný: zabývá se podrobně jak francouzskými autory ve staroříšských edicích a jejich korespondencí se svéráznými českým vydavatelem, tak i Florianovou recepcí ve Francii, zprostředkovanou původně Léonem Bloyem, vlastním iniciátorem jeho nakladatelské činnosti.

Nejpodstatnějšími částmi této práce jsou bezpochyby kapitoly věnované Florianovým překladům z francouzštiny (s. 229-371) a žánrové a tématické skladbě

¹ Například Jaroslav MED, *Spisovatelé ve stínu*, Praha 1995, s. 87-95; Martin C. PUTNA, *Česká katolická literatura 1848-1918*, Praha 1998, s. 355-433.

² Andrej STANKOVIČ, *Okradli chudého. Příběh Josefa Floriana a jeho díla*, Olomouc 1998; Josef MLEJNEK, *Křesťanská univerzita Josefa Floriana*, Brno 2000.

³ Markéta HEJNOVÁ, *Bibliografie Josefa Floriana v Národní knihovně*, Praha 1991; Andrej STANKOVIČ, *Bibliografie Staré Říše* (rkp.), LA PNP.

⁴ *Josef Florian. Dobré dílo* (edd. M. HLAVÁČKOVÁ, L. BYDŽOVSKÁ), Roudnice nad Labem 1992; *Josef Florian a Francie. Kničky ze Staré Říše* (ed. X. GALMICHE), Praha 1998.

⁵ Jitka BEDNÁŘOVÁ, *Svatý mořeplavec. Hagiografické podání Kryštofa Kolumba v díle Alberta Vyskočila a jeho předchůdců*, Brno 2000.

jím vydávaných děl francouzských autorů (s. 375-402, 435-567). Tato zdánlivě „literárněprovozní“ a „technická“ problematika totiž dává možnost nahlédnout do Florianova myšlenkového světa v mnohém lépe, než bezprostřední analýzy jeho světonázoru.

Bednářová provedla důkladný rozbor šesti vybraných přeložených textů a na jeho základě vymezila hlavní rysy Florianova překladatelského modelu. Vedle silné expresivity jeho vyjadřování, zmiňované s oblibou i jinými badateli, doložila specifické lexikum těchto překladů s archaickými a nářečnými prvky a charakterizovala Florianův styl jako adaptativní, založený na často spíše intuitivním než ryze věcném porozumění originálu. Jeho přístup k překladu měl zřejmě do značné míry „čtenářskou“ povahu, Florian podle vlastního vyjádření překládal hlavně proto, aby textům sám porozuměl, čímž se značně odlišoval od dobového úzu.

Mnohé o Florianově smýšlení vypovídá samozřejmě především výběr knih k vydání. Autorka monografie vytvořila žánrový profil frankofonní produkce Dobrého Díla, zasadila jej do kontextu katolického literárního „renouveau“ v českém a francouzském prostředí a za použití konkrétních příkladů rozčlenila Florianův nakladatelský katalog podle čtyř ideových aspektů: mystického (respektive vizionářského), prorockého, apokalyptického a esoterického. Velmi zajímavý exkurs představuje podkapitola o Florianově vztahu k penězům a ekonomické praxi jeho nakladatelství (s. 409-434). Bednářová zařadila mezi přílohy své knihy také vydavatelův grafologický portrét (s. 611-616), aniž by se bála obvinění z „nevědeckosti“, a dobře učinila. Rozsáhlá a pečlivě zpracovaná bibliografie veškerých francouzských textů ze staroříšské produkce, doplněná medailónky autorů, je pak vlastním základním materiálem, na němž autorka vystavěla své dílo.

Bednářová v závěru představila svůj obraz Floriana mimo jiné jakožto objevitele autorů, neznámých mnohdy i v jejich francouzské vlasti a doceňovaných teprve dnes, a dále jako toho, kdo si sám pěstuje čtenáře podle svého vkusu a zálib, jen zdánlivě bizarně nesourodých, ve skutečnosti ovšem tvořících široký vzdělávací komplex.

Z metodologického hlediska je práce dosti pestrá, vcelku logicky je upřednostněn výrazně interdisciplinární přístup (kromě postupů literárněhistorických a komparatistických se zde dostává ke slovu také filologie, kulturní antropologie a teologie), akcentována je zde u nás i v zahraničí málo obvyklá tematizace instituce nakladatelství jakožto média kulturní výměny. Bednářová svým dílem zároveň překonala současné ustrnulé pojetí Josefa Floriana, zafixované zejména v publicistice, a posunula „florianovská studia“ na kvalitativně vyšší úroveň. Autorka sama si je ostatně uvedeného dobře vědoma, o čemž svědčí „metodologická podkapitola“ na s. 94-103.

Co říci na závěr? Práce Jitky Bednářové přichází s osvěživě jiným a relativně novým pohledem na staroříšské kulturní ohnisko a vyjasňuje a doplňuje řadu informací, v minulosti často mytizovaných či dezinterpretovaných. V éře módních intelektuálských ekvilibristik přitom vystačí s poctivou heuristikou, založenou na obdivuhodně širí pramenů a literatury, mnohdy využitě u nás vůbec poprvé.

A v neposlední řadě je to kniha i přes svůj enormní rozsah velmi čtivá, psaná příjemným esejistickým stylem vpravdě „francouzského stylu“ a bez zbytečných exhibicí (nikoli náhodou je jejím základem autorčina disertace, obhájená na pařížské Sorbonně – galské prostředí se zkrátka nezapře). Podle mého názoru jde o jedno z nejzajímavějších a nejpodnětějších literárněvědných děl posledních let.

Antonín K. K. Kudláč

BOCKOVÁ, Gisela, *Ženy v evropských dějinách od středověku do současnosti*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2007. ISBN 80-7106-494-7.

Představovat německou historičku Giselu Bockovou, profesorku novověkých dějin na *Freie Universität Berlin*, specialistku na novověké dějiny západní Evropy, na vývoj lidských práv, dějiny nacismu či rasismu, jistě není třeba. Její práce *Frauen in der europäischen Geschichte. Von Mittelalter bis zu Gegenwart* vyšla v Mnichově roku 2000. V roce 2007 ji v překladu Alexeje Klusáka vydalo Nakladatelství Lidové noviny jako jedenáctý svazek ediční řady *Utváření Evropy*.

Jedná se o první knihu G. Bockové z oblasti *women's history*, což je – tak trochu paradoxně – ku prospěchu věci. Autorka není spoutána vlastními studii či hypotézami, zato se velmi dobře orientuje v produkci, která k problému existuje. Sama k němu přistupuje z pozice, jež je jí blízká: jejím odrazovým můstkem je analýza vývoje lidských práv. Téma pojala jako *spor pohlaví*, spor o postavení, význam a poslání žen, pro který se v historii užívá francouzského označení *querelle des femmes*.

V šesti chronologicky řazených kapitolách, s akcentem na události 19. století, nejprve zdůvodnila své metodické východisko (1. kapitola), pak se věnovala průběhu jednotlivých fází *querelle des femmes*. Začala dlouhým obdobím od středověku do francouzské revoluce a napoleonského období (2. kapitola), přešla k prvním projevům organizovaného sociálního hnutí (3. kapitola), pokračovala sociálními a politickými programy ženského hnutí (4. kapitola), povšimla si vývoje od ženského optimismu ve „zlatých“ dvacátých letech k degradaci ženství v totalitních režimech (5. kapitola). Poslední kapitolu tvoří jakési shrnutí a současně zamýšlení nad soudobou podobou feminismu a jeho dalších možnostech.

Jedná se o práci syntetickou, o shrnutí toho, co bylo o *querelle des femmes* až dosud napsáno. Autorka vyšla z prací napsaných v posledních zhruba třiceti letech; její heuristická základna, produkce německá, francouzská a hlavně anglosaská, je mimořádně bohatá.

Začíná interpretací alegorického díla Christine de Pisan *Město žen*, o němž byly popsány stohy papíru. Pro G. Bockovou je především dílem tvořícím inteligentní protiváhu misogynické tradici. Christine de Pisan nastolila otázky, které nadlouho udávaly směr debatám o roli pohlaví. V diskusi, kterou zahájila a která pokračovala až do počátku francouzské revoluce, nešlo, na rozdíl od oponujícího hlasu mužů, nikdy o samotné ženy, nýbrž také (a především) o muže. (s. 24).

K posílení významu ženy došlo zvýšením váhy manželství; manželství však ženu uzavřelo do povinností manželky, hospodyně a matky. Jeho svazující podstatu si některé z autorek uvědomovaly už během 17. století, kdy se objevují ženské útoky na manželství. Vedle preciózek, které považovaly manželství za utrpení, se Bocková věnuje podrobně dílu Mary Astellové, jež roku 1694 v práci *Serious Proposal to the Ladies* prohlásila, že se muži se žení jen proto, aby měli hospodyně, která porodí děti a ponese všechny starosti.

Součástí *querelle des femmes* byl rovněž spor o podíl žen na vládě. Christine de Pisan jejich schopnost doložila biblickými, mytologickými a historickými příklady, podobně si po polovině 18. století počínal ve Francii abbé Thomas. Bocková ale upozorňuje, že v Evropě byla politická moc založena na otcovské a patriarchální síle, jejímž výrazem bylo mj. sálské právo, zakazující ve Francii trůnní poslušnost v ženské linii. Teze o výlučné schopnosti muže vládnout byla porušována ovšem jak ve Francii, kde se ženy stávaly pravidelně regentkami, tak ve španělském Nizozemí, kde byla správa „tradičně vkládána do rukou ženy“ (s. 49), či v Anglii; ojediněle v rakouských zemích.

Francouzská revoluce spor o „ženskou otázku“ aktivizovala. Nejprve v kladném slova smyslu, neboť dala ženám prostor k politickému gestu: jejich hlas zazněl už na počátku ledna 1789 v jednom ze „sešitů stížností“. Některé z požadavků volaly dokonce po svolání ženského generálního sněmu. Vláda žen byla ovšem odmítnuta ještě před pádem království a v březnu 1791 potvrdilo Národní shromáždění sálské právo. Revoluce zrodila jak hrdinky typu Olympie de Gouges či Manon Rollandové (obě ztrestali jakobíni smrtí nikoli za jejich politickou činnost, ale protože „zapomněly na ctnosti, které přísluší jejich pohlaví“), tak stvůry typu Robespierrových „štrykovaček“ – právě ty bez špetky soucitu aplaudovaly popravě výše uvedených žen. Byl-li útok na Bastilu především mužskou záležitostí, pak se říjnové tažení do Versailles stalo z velké části záležitostí žen (s. 58). Díky girondinům byly ženy zrovnoprávněny v dědickém právu a ústava z roku 1791 charakterizovala manželství jako občanskou smlouvu. Dne 20. září 1792, schválilo Zákonomárné shromáždění rozvod. Od počátku roku 1793 ale girondini bojovali o holé přežití a ženskou otázku pustili ze zřetele. Dostatečně známé je zpětné zahánání žen k domácímu krbu po nástupu jakobínů, nicméně Bocková zdůrazňuje skutečnost, že většině žen tento návrat vyhovoval, neboť odpovídal zakořeněné představě, že ženy a rodiny jsou reprezentovány otcem nebo manželem, a to jak na místní, tak na národní úrovni. Ostatně nezanedbatelná část žen reagovala na revoluční teror prováděný vůči katolické církvi kolektivní podporou kněží. Spolu s tím, jak se katolicismus ocital v obležení, procházel i feminizací; vzhledem k ústřednímu významu Panny Marie se prosazoval mariánský kult (s. 85). Hlavní podíl na ženské renesanci zbožnosti ovšem neměly ani ženy, ani klérus, ale náboženská ignorance revolucionářů, která, řečeno slovy paní de Staël, nedokázala „smířit náboženství se svobodou“ (s. 107). Autorka je daleka idealizovat „revoluční vymoženosti“ ve vztahu k postavení žen; vysvětluje naopak, že vyloučení žen z politického života se stalo nedílnou součástí moderní republikánsko-demokratic-

ké teorie a praxe. Ženská zbožnost byla jedním z argumentů proti jejich volebnímu právu: jakmile ženy přistoupí k urnám, budou prý volit klerikály.

Napoleonské období a první desetiletí nového století bylo krokem zpět: ve všech evropských zákonících, které byly vydány po vzoru napoleonského *Code civil*, zůstával muž hlavou rodiny. K zdůvodnění tohoto faktu přispěchal medicínský, filozofický i právní konstrukt ženy jako bytosti slabé, nedokonalé, věčně nemocné a intelektuálně málo zdatné. Argumenty soudobých misogynů vyvolaly reakci stále vzdělanějších a aktivnějších žen. Především v Německu, kde spor pohlaví vytrval po celé 19. století, se psaní a vydávání dopisů, pamfletů, knih, publicistiky i sporu filozofů účastnili zástupci obou pohlaví.

Součástí demokratického hnutí první poloviny 19. století byla emancipace židů, na níž se výrazně podílely vzdělané židovské ženy. Autorka upozorňuje na málo známou polemiku Ester Gadové z Vratislavi (Gadová byla přítelkyní proslulé Rahel Levin Varnhagenové) s pedagogem a spisovatelem Joachimem Heinrichem Campem, který v roce 1789 v práci *Otcovská rada pro mou dceru* varoval ženské pokolení před učeností.

Třetí kapitolu, nazvanou *Předěly a výboje: třetí spor o pohlaví*, začíná G. Bocková větou: „*Dějiny žen v 19. století nelze oddělit od dějin ženského hnutí; oba proudy jsou spolu úzce provázány.*“ V této části práce, v níž rozebírá počáteční fázi organizovaného ženského hnutí, se autorka občas utápí ve faktografii a opouští až dosud převládající příjemný esejistický styl. Což neznamená, že by kapitola byla zcela prosta originálních postřehů: Bocková bourá klišé viktoriánské éry, kdy údajně existoval jasně ohraničený a jednoznačný obraz vztahu mezi muži a ženami, striktní oddělování pohlaví a vymezení separátní sféry mužů a žen, ostrá hranice mezi ženskou uzavřeností v soukromí a mužskou veřejnou činností. Upozorňuje na skutečnost, že obraz ženy jako „*domácího anděla*“, ženy jako matky, manželky, hospodyně, ochránkyně mravů, kultury a náboženství, měl čtené meze a nebyl přijatelný pro všechny ženy. K šíření názorů odpůrkyně klišé „*domácího anděla*“ přispěl „*snadnější přístup k tiskařskému lisu*“. Ženská otázka se tak stala skutečně veřejnou otázkou (s. 115).

Vedle „*domácího anděla*“, ideálního konstruktu feminity, se ve stejné době dotváří konstrukt maskulinity. Až dosud nezpochybnitelné atributy mužství, kalhoty, vous a autorita, přestávaly stačit. K vysvětlení nového modelu maskulinity používá autorka stati německého liberála Carla Welckera *Vztahy pohlaví*, již roku 1838 otiskl liberální a vlivný *Staats-Lexikon*. Mužská bytost je údajně rozhodujícím činitelem křesťanského a německého [podtrhla ML] sociálního života, který Welcker považuje za „*největší a nejnadějnější pokrok celých lidských dějin*“. „*Zdravý mužský rozum*“ tu navazuje na staré tradice, včetně přirozenoprávní teorie: mužům byl dán rozum, ženám slabost. Muž ale, přiznává Welcker, není jen rozumný, ale je rovněž postižen „nezkrotnými pudy“, pro které mu mají být „*v největší možné skrytosti a pod dobrým policejním dohledem*“ dány k dispozici prostitutky [podtrhla ML]. Jak je vidět, teze o pudovosti mužské povahy hrála

v obrazech pohlaví 19. století stejně důležitou roli jako teze o „mužské moudrosti“ (s. 117).

Veřejné projevy k ženské otázce vyvolávaly v celé Evropě souhlasné i nesouhlasné reakce. *Querelle des femmes* se obohatila o další témata: otázku vysokoškolského vzdělání žen, přístupu ke kvalifikované profesi a spojení placené práce s mateřstvím. Mocným argumentem proti profesní práci žen se stalo jejich morální poslání a metafory o sféře působnosti. Domácká práce žen přitom zůstávala nezbytností ve všech sociálních vrstvách, i když v různých podobách – od domácího hospodářství, výchovy dětí, uvážlivého zacházení s mužovými příjmy, až k správě majetku, společenské reprezentaci, rodinným oslavám, péči o soudržnost zeměpisně rozptýlené rodiny. Čím menší mužův byl výdělek, tím úpornější byla ženská práce.

Pozdní fáze industrializace je charakterizována rovněž politickoekonomickou teorií rodinné mzdy: příjem výdělečně činného otce měl být nejen vyšší než ženský plat, ale měl vystačit skutečně pro celou rodinu. Tuto teorii propagovali ekonomové, politici katolíci, odbory i dělníci.

Výrazným obrat v *querelle des femmes* představuje aktivní úsilí o získání ženského volebního práva, jemuž G. Bocková věnuje čtvrtou kapitulu své knihy. Jednu z prvních obhajob tohoto požadavku uveřejnila roku 1896 Helene Langeová v časopise *Cosmopolis* pod titulem *Ženské volební právo*; o osm let později na berlínské konferenci Mezinárodní rady žen prohlásila, že volební právo není konečným cílem, ale východiskem a prostředkem, který má ženám posloužit k neustálému rozšiřování okruhu jejich občanských povinností a práv. Aktivní volební právo sice požadovaly ženy už mnohem dříve (Nový Zéland jako první umožnil ženám aktivní hlasovací právo už roku 1893), ale teprve teď se ze suffragismu vytvořilo mezinárodní hnutí. Nebyl to ovšem přímočarý proces. Od přelomu století narůstal počet mužů a také žen, kteří se organizovali výslovně jako odpůrci ženského volebního práva; navíc si osobovali právo mluvit za mlčící většinu žen. Ženské aktivistky nově používaly dvou argumentů: odmítnutí „osvědčeného ideálu mužského státu“, který zbrojí a žene svět do války, a významu „mateřského vlivu“ v politice (s. 184-186). Argumentace se lišila v závislosti na situaci, podle kontextu a adresáta. Aktivní volební právo pak bylo přiznáno kupodivu v celé Evropě takřka ve stejnou dobu, dříve než v Americe, kde bylo hnutí sufražetek mnohem silnější (autorka ponechává stranou situaci v jednotlivých státech USA). Nejprve se prosadilo v zemích, kde bylo slabé třídní napětí a kde byla politická participace současně podporována silným ženským abstinenčním hnutím.

Ještě před první světovou válkou se zápas pohlaví nově konstituoval: šlo v něm především o sociální zabezpečení žen, o zákony na ochranu pracovnic a zákony týkající se sociálního zabezpečení výdělečně činných i nepracujících matek. Ochrana dělnic se stala kontroverzním tématem; boje probíhaly často napříč politickým spektrem. Nově zazněl argument dvojího zatížení žen a jejich prvořadé povinnosti starat se o blaho rodiny, potažmo národa, rasy, státu.

Poslední kapitola, příznačně nazvaná Mezi extrémny, analyzuje důležité vývojové linie v dějinách žen, především otázku lidských, občanských a politických práv. Autorka začíná situaci po první světové válce, kdy rezignovali poslední odpůrci ženského volebního práva a kdy do parlamentů přišly první poslankyně. Charakterizuje nový typ ženy, jenž se po válce objevuje: ženy, která pracuje nebo studuje, ženy-sportovkyně... Ekonomicky nezávislé ženy si vytvářely nová hodnotová měřítka partnerství, soukromého i pracovního života; odtud občas rezervovaný postoj vůči manželství a rodinnému životu. „Nová žena“ vyvolala novou vlnu misogynie a další krizi mužského sebevědomí. Širší politické kruhy reagovaly anti-feminismem se silným nacionalistickým zabarvením. Těžko ovšem souhlasit s autorkou, že už mezi válkami „sex přestal být tabu, stal se věcí veřejnou“; tak se přece stalo až s objevem bezpečné ženské antikoncepce, tedy ve druhé polovině 20. století. Tvrzení G. Bockové ostatně odporuje i „kult matky“ a doslova státní podpora porodnosti, které na dalších stránkách přibližuje.

Diktátorské režimy vtáhly *querelle des femmes* do služeb národa, rasy, případně třídy. Zrovnoprávnění obou pohlaví v sovětském Rusku mělo ekonomicky mobilizovat ženy; znamenalo především jejich větší pracovní vytížení. Hitlerovo Německo se všemi dosavadními výdobytky ženského hnutí rázně skoncovalo.

V závěru práce se autorka věnuje nové vlně ženského hnutí, která se objevila koncem 60. let 20. století. „Nový feminismus“ se zrodil roku 1968 při volbě Miss America: ženy přivedly jako kandidátku ovci, odhodily podprsenky, natáčky a kosmetiku do odpadkového koše svobody a na národním hřbitově v Arlingtonu pohřbily tradiční ženskost. S dosavadním ideálem feminity, s „domácím andělem“, zametly vskutku důkladně. Sedmdesátá léta pak gradovala otázkou umělého přerušování těhotenství a následně otázkou dobrovolného a nedobrovolného těhotenství. Ve Francii mizí poslední relikv napoleonského zákoníku – *chef de famille*; otcovskou vystřídala rodičovská pravomoc. Univerzitní vzdělání žen přestalo být definitivně zpochybňováno.

Poslední spor, který není dosud u konce, je spor o „ženské“ dějiny. Mají ženy „své“ dějiny? Historikové a historičky docházejí k poznání, že reálný život žen v minulosti neodpovídá obrazu, který byl vytvořen. Ženy se vztahovaly k mužům, konstrukt maskulinity se utvrzoval jako antipod ke konstrukt feminity. Novější dějepisectví o ženách je tak současně dějepisectvím o mužích, uzavírá G. Bocková a dodává: „*Neboť nejen ženy, ale také muži jsou pohlavní bytosti a bylo by zavádějící chápat mužské pohlaví jako ztělesnění všeobecnosti a ženské pohlaví jako něco zvláštního.*“ (s. 334).

Knihy G. Bockové je vítaným příspěvkem k rozvíjející se *women's history* i *gender history* v českých zemích. Její kvalita odpovídá skutečnosti, že patří do ediční řady Utváření Evropy, kterou připravil Jacques Le Goff. Nepluje po vlně módnosti, je prací skutečně vědeckou, opírající se o dlouholetý výzkum daného tématu v evropských i severoamerických zemích.

I „Mistr“ má právo se utnout: rakouský občanský zákoník není z roku 1804, ale z roku 1811. Paní Gadová nemusela roku 1814 hájit Němce proti odsud-

kům Madame de Staël: ve Francii nebylo v uvedené době větší germanofilky než byla slavná spisovatelka. I když je možné, že druhé pochybení vzniklo vinou překladu, podobně jako ojedinělé překlepy (i v letopočtech: v roce 1763 už nemohl Poullain de la Barre na nic „navázat“, neboť roku 1725 zemřel), nedostatky v interpunkci, ba i pravopisná hrubka na straně 250...

Zahláďme tyto drobné výtky výstižným citátem takřka závěrečným: „*Kultura a dějiny jsou hluboce zakořeněny a mají své longue durée. Rovněž nové formy občanského postavení žen, jejich občanská, politická a sociální práva vyústí v trvalou změnu jen tehdy, budou-li provázena změnou veřejného a soukromého myšlení u žen i mužů a pokud jejich cílem bude nejen rovnost, ale také svoboda, Spor pohlaví, querelle des sexes, není ještě u konce, a je ti tak dobře.*“ (s. 329)

Milena Lenderová